

YEZİD B. VELİD B. ABDÜLMELİK

Mevlüt KOYUNCU*

Emevî halifesi Yezid b. Velid b. Abdülmelik'in doğum tarihi ve doğum yeri hakkında muhtelif rivayetler vardır. Zehebî¹, onun H.80 yılında, el-Kutbî² de, H.91 senesinde Kabe'de dünyaya geldiğini zikretmektedir. Ziriklî³ ise, Yezid III'in Şam'da doğduğunu kaydeder.

Nesebe son derece önem veren Araplar, ana babaları Arap soyundan olmayanları devletin üst kademelerinde çalıştırmak istememişler, onları hakir görerek babası Arap neslinden olmayana "Mezra", annesi Arap olmayana da "Hecin" lakabını vermişler, hattâ, "Hecin"e miras hakkı da tanımamışlardı. Bu sebepten Hişam b. Abdülmelik, hilâfeti döneminde, kendisinden görev isteyen Zeyd b. Ali b. Hüseyin'e: "annenin bir cariye olmasına rağmen, böyle bir görevi istemeye nasıl cesaret edebiliyorsun?" diyerek hayretini dile getirdiştir⁴. Nitekim, Velid b. Yezid'in amcası Abbas, halifeye karşı ayaklanıp, onun yerine hilâfeti ele geçirmek isteyince, annesinin bir cariye olması dolayısıyla Ümeyyeliler buna razı olmamışlardı⁵. Ancak Yezid III'in hilâfete getirilmesiyle takip edilen bu yol terk edilmiş oluyordu. Çünkü Yezid III'in annesi Arap soyundan olmayan azat edilmiş bir cariyedir. Kaynakların ittifakla rivayetlerine

* Yrd. Doç. Dr. Sankarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Azizi b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm u Rezm*, çev. M. Öztürk, Ankara 1990, s.129.

2 İbn Batuta, *Seyahatnâme*, I, tr. M.Şerif, İstanbul 1330-1333, s.311,320; İbn Batuta *Seyahatnâmesi'nden Seçmeler*, haz. İ.Parmaksızoğlu, Ankara 1981, s.3,14.

3- İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s.202; Y.Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Mutahharren ve Erzincan Emirliği*, II, Ankara 1991, 220,312.

4 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1984, s.142 ve not 2; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü'l-Tevdrih*, I, yay. İ.Parmaksızoğlu, Ankara 1992, s.163-164.

5 Enveri, *Düsturnâme*, nşr.M.H.Yınanç, İstanbul 1928, s.21 "aşağı ok atar yedi azab" s.27 "yüz gemi verdi Ahad sübaşıya kim çibuk bürki azab çokdur koya" s.31 " gemiler giri hisara çıktılar Anda il urub azablar çokdular ..... Gördüler beşyüz kadar vardı azab" s.34 "Cümle çibuk bürkle yedi azab" s.43 "Yargıyla hep gemiye bindiler" ; Uzunçarşılı, *Medhal*, s.142; H.Inalcık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and Crusade", *BF*, 9 (1985), s.208.

göre, Velid b. Abdülmelik'in hilâfeti döneminde, Kuteybe b. Müslim Soğd ülkesini feth edince 90/709, Soğd Prensesinden doğan ve Feyruz b. Yezdücerd'in kızı Şahferend'i esir alarak, Haccac'a savaş ganimeti olarak göndermişti. Haccac da onu Velid b. Abdülmelik'e hediye etti. Velid'in onunla yapmış olduğu izdivaçtan Yezid III dünyaya geldi. İbn Abd-i Rabbih, Şahferend'in Yezid III den başka çocuk doğurmadığını zikretmektedir. Yezid III, anne ve babasının nesliyle her zaman iftihar ederek: "ben dört hükümdarın; Kistrâ, Kayser, Hâkan ve Mervân'ın torunuyum" derdi⁶. İsyancıların üzerine gidileceği zaman da: "Ben Kistrâ'nın oğluyum, babam Hâkan, dedem Kayser, diğer dedem ise Mervân'dır."⁷ sözleriyle yanında bulunan tebaasının cesaretini artırır, harpçiliğinden bahsederken de, dedesi Hâkan ile övünür ve şöyle derdi: "Ben önüme ve arkama doğru ok atıyorsam ve tay üzerinde dik yamaçlardan iniyorsam buna şaşmamak gerekir. Şunu bilin ki, dedem Hâkan'dır. Onun düzlükte ve yüksek dağlarda nasıl at sürdüğünü hatırlayın!"⁸.

Devlet adamı olma özelliği taşımayan halife Velid b. Yezid'in, zamanın güzide şarkıcılarını saraya doldurması⁹, burada içki alemleri tertip etmesi¹⁰, devlet işlerinin konuşulması yerine şaraptan ve kadından bahsettirmesi¹¹, bilhassa Kur'an'a karşı olumsuz bir tavır takınması¹², devrin samimi müslümanlarını kızdırmış ve halifeye karşı cephe alarak ayaklanmalarına sebep olmuştur.

6 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.203 ; H.Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilâtı (XV.Yüzyıllarda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990, s.1-2.

7 Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.203 ; bkz.Y.Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s.3-5 ; Ayrıca Y.Yücel, '*Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, s.78 ve not 142) , Selçukluların ordu düzeninde yer alan ve bir arca kolu olan "saka"nın varlığının *Bezm u Rezm*'deki kayıtlarda da görülmesini - Selçuklu harp nizamının Kadı Burhaneođin tarafından aynen benimsenmiş olduğunun delili saymaktadır. Yine aynı müellife göre (aynı eser, s.80 ve not 147), Kadı'nın emir Seyyidi Hüsam 'ı Danışmendiye vilâyeti sipehsalarlığına (ser-leşker) getirmesini, onun Selçuklu idari ve askerî teşkilâtını aynen koruduğundan bir işaret olarak kabul etmiştir. Zira Türkiye Selçuklu Devleti'nde Danışmendiye vilâyeti gibi önemli uc bölgelerinde daimî muhafız kuvveti bulunuyordu. Çevredeki diğer birimlerdeki timar erbâbı, göçebe kabileler vsair kuvvetler bu merkeze bağlı olup, buranın sipehsalar unvanlı kumandanına tâbi idi. Sipehsalar aynı zamanda vali konumundaydı.

8 Uzunçarşılı, *Medhal*, s.141 ; Ayo.mif., *Anadolu Beylikleri*, s.202 ; H.D.Yıldız, *Anadolu Beylikleri , Teşkilât ve Kültür* mad., *DİA*, I, s.140.

9 H.Akın, *Aydınnoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma* , İstanbul 1946, s.15 ve not 131 ; M.C.Varlık, *Germiyanoğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s.39-40 ve not 33, 69, 101,105 ve not 52.

10 Enverî, *Düsturnâme*, s.19 "Hem Ahad sübaşı lala ona - Âm komaz idi gışe her yana - Kıldı sübaşı am İzmir'e nîr" s.22 "İzmir'in beyi Ahad sübaşı hem Bindi kadırgaya gördü alem" ; T.Baykara, *Aydınnoğulları Gazi Umur Bey*, Ankara 1990, s. 57.

11 Uzunçarşılı, *Medhal*, s.142-143.

12 Uzunçarşılı, a.g.e, s.142; Yıldız, a.g.m., s.140 ; Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*,

Diğer taraftan devlet idaresinde meydana gelen otorite boşluğundan istifade eden kabileler, aralarındaki çekişmeleri körükleyerek bazı eyaletlerde idarecilerle halkı karşı karşıya getirmişlerdi. Mısır'da insanlar ayaklanarak valileri Hafs b. Velid el-Hadramî'yi, Humuslular valileri Abdullah b. Şecere el-Kindî'yi öldürdüler. Filistin halkı Said b. Abdülmelik'i, Medineliler de Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'i valilikten azl ettiler¹³. Horasan ve çevresinde Emevî yönetimine karşı gizliden gizliye çalışan Abbasiler de varlıklarını ortaya koymuşlardı¹⁴.

Bilhassa eyaletlerdeki dindar zümreler, devleti ve halifeliği düşüğü kötü durumdan kurtarmak, hilâfeti ehil birisine verebilmek düşüncesiyle yeni bir lider aramaya başladılar. Nihayet yaşantısı Ömer b. Abdülaziz'e benzeyen, Yezid b. Velid b. Abdülmelik'e biat etmeye karar verdiler¹⁵. Velid bu gelişmelere o kadar uzaktı ki, kendisine ayaklanma haberini getiren kişiye inanmadığı için ceza olarak 100 kırbaç vurdurdu¹⁶. Çevresindeki güvenilir kişilerin uyarılarına da önce kulak asmadı, fakat, sonunda kurtuluşu Bahrâ Sarayı'na kaçmakta buldu¹⁷.

Kendisine bağlı insanların başına geçen Yezid b. Velid b. Abdülmelik, Şam'da halife sıfatıyla 2000 kişilik bir kuvvet hazırladı. Komutanlığına Abdülaziz b. Haccac.b. Abdülmelik'i getirerek, Velid II.'in üzerine gönderdi. Velid II, Abdülaziz'in ordusu yolda iken, yanında 200 kişilik bir birlik ile Bahrâ Sarayı'na sığındı. Bu esnada Abbas b. Velid b. Abdülmelik, amcası, Velid II'e mektup yazarak yardımı geleceğini bildirdi. Ancak bu haberi alan Abdülaziz, Abbas'a karşı Mansur b. Cumhur'u yola çıkardı. İki birlik yolda karşılaştılar ve yapılan görüşmeler sonunda Abbas, Yezid'e biat ettiğini ilân etti. Durumun vahametini öğrenen Velid II, Abdülaziz'e bir elçi göndererek sulh teklifinde bulundu. Abdülaziz bu teklifi reddetti ve sarayı kuşattı. Velid II, sarayın kapısına

13 *Bezm u Rezm*, tr.s.156 ; Yücel, a.g.e., s.313.

14 *Bezm u Rezm*, tr. S.283,347,441,464.

15 El-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr*, F.Taeschner tahs, I, text, Leipzig 1929, s.21-24,31,34-35,37-49; Uzunçarşılı, *Medhal*, s.143 ; El-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr* adlı eserinin Anadolu Beylikleri kısmının Türkçe çevirisi için bkz. Y.Yücel, *XIII-XV.yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi*, s.181,201.

16 İ.H.Uzunçarşılı (*Medhal*, s.143 not 2)'ya göre bu sayı oldukça mübalağalıdır ve bu rakamın ancak öteki Batı Anadolu Beylikleri'nin Germiyân Beyliği'ne tâbi olduğu sırada mevcut olabileceği kanaatindeyiz. Öyle anlaşılıyor ki sadece Germiyân kuvvetleri 40.000 civarında olmalıdır. Bkz. Varlık, a.g.e., s.100-101.

17 M.H.Yınanç, *Düsturnâme-i Enverî'ye Medhal*, İstanbul 1930, s.42-43 ; Baykara, a.g.e., s.60-61.

geldi ve: "sizin hediyelerinizi vermedim mi, fakirlerinize yardım etmedim mi?" diyerek devletin iyi idare edildiğini ve isyan etme sebeplerini sordu. Orada bulunanlar, isyan sebebi olarak bunu kendi nefisleri için yapmadıklarını, fakat, Allah'ın yasaklarını çiğnediğini, şarap içtiğini, emirlerini hiçe saydığını gösterdiler. Bunun üzerine, yapılacak bir şeyin kalmadığını anlayan Velid II, kalede bir odaya çekilerek kendisine samimi bir Müslüman süsü verip, eline Kur'an-ı aldı ve okumaya başladı. Son anda Hz. Osman'ın şehid edildiği gibi kendisinin de öldürülmesini bekledi. Kaleyi muhasara eden askerlerden 10 kişi, duvarları aşarak içeri girdiler ve Velid II'yi öldürerek başını gövdesinden ayırdılar 126/744¹⁸. Kesilen baş Yezid III'e gönderildi. Yezid III, halifenin başını görünce sevincinden secdeye kapandı ve kesilen başı getirene de 100 bin dirhem verdi¹⁹. Kesilen baş bir mızrağa takılarak Şam sokaklarında günlerce dolaştırıldı²⁰.

Velid II'in öldürülmesinden sonra, Yezid III, ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan, Şam'da cuma günü hilâfet makamına geçti 126/744²¹. Yezid III, bu makama selefleri gibi veraset yoluyla değil, etrafına toplanan dindar bir zümrenin desteklemesiyle ve kılıç kuvvetiyle gelmiştir.

Yezid III, hilâfete geçer geçmez mutat hale gelen bir hutbe okudu. Halifenin reform vaatleriyle dolu olan konuşması İslâm tarihinde önemli bir yer tutar. Yaptığı bu konuşmada, dünyaya ve saltanata karşı olan tutkusundan dolayı yola çıkmadığını, bilakis Allah'ın rızasını kazanmak ve İslâm'a hizmet etmek için bu işe baş koyduğunu, insanları zalim Velid II'in elinden kurtarmak istediğini²², kendisi için taşı taş üstüne koymamayı, kendisi ve ailesine mal biriktirmemeyi, eyalet gelirlerinin öncelikle kendi bölgelerinde harcanacağını, kapısını herkese açık tutarak mazlumların şikayetlerini dinleyeceğini, Gayri Müslimler'e fazla vergi yüklemeyeceğini, senelik ücret ve aylıkların zamanında ödeneceğini, toplanan vergileri âdil bir şekilde dağıtarak fakirlerin maddi seviyelerini yükselteceğini, yapılan bu vaatlerin yerine getirilmediği takdirde,

18 Bezm u Rezm, tr. s.236,411,479.

19 El-Ömerî, s.35,39 ; Yücel, XII.-XV. Yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi, s.191,194 ; Uzunçarşılı, Medhal, s.144.

20 Bezm u Rezm, tr., s.372-374 ; Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II, s.151.

21 Enverî, Düsturnâme, s.24,43 ; Uzunçarşılı, Medhal, s.144.

22 Bezm u Rezm, tr., s.143,234,252-253.

23 El-Ömerî, s.44 ; Yücel, XIII.-XV.yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi, s.198.

kendisinin cezalandırılarak azledilebileceğini, bu işe daha layık bir kimse olursa ona ilk biat edenin kendisi olacağını söyledi²³. Bu konuşmasının ardından halifeye yeniden biat edildikten sonra, zamanın dindar kimselerinden Kays b. Hânî el-Absî, halifeyi söyledikleriyle amele davet etti²⁴.

Yezid III'in bu konuşması, çökmekte olan devletin yeniden toparlanabilmesi için, nelerin yapılması gerektiğini, ana hatlarıyla bize göstermektedir. Ancak yapılan bu vaatler, dilek ve temennilerden öteye geçememişti. Çünkü Yezid III.'in ömrü bu reformların gerçekleşmesine yetmedi.

Yezid III'in halife olmasında, Kelp kabilesinin en büyük rolü oynadığı şüphesizdir. Çünkü yeni halife, Yemenli Kelp kabilesine istinat ediyordu²⁵. Bu husus Emevî Devleti içindeki diğer kabilelerin, halifeye karşı muhalefetine sebep olmuş, ayrıca aralarındaki ihtilafı körüklemişti²⁶. Bu yüzden olacak ki, Yezid III., halife ilân edilince bazı eyaletlerin yeni halifeyi tanımadıklarını, ona karşı isyan ettiklerini kaynaklardan öğreniyoruz²⁷. Halife, iç huzuru temin edebilmek için, önce Emevî Devleti sınırları içinde meydana gelen isyanları bastırarak işe başladı. Taberî ve İbnü'l-Esir'in bildirdiklerine göre; Velid II'in öldürülmesine son derece üzülen Humuslular, halifenin kardeşi Abbas b. Velid b. Abdülmelik'e hücum edip, Velid II'in öldürülmesinde parmağı olduğu düşüncesiyle evini yakıp yıkararak, isyan bayrağını açtılar. Abbas, kardeşi Yezid III.'in yanına kaçmak suretiyle canını zor kurtardı. Humuslular başlarına Muaviye b. Yezid b. Hüseyin'i getirerek, bölgedeki eyaletlere (Şam, Humus, Kınnesrin, Kudüs ve Filistin) mektuplar yazıp yeni halifeye karşı isyanda birleşmeye ve Velid II.'in kanını istemeye davet ettiler. Humus valisi, Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik de, isyancılara göz yummuştur.

Durumdan haberdar olan yeni halife, kendisinin bu yola Allah için çıktığını Humuslular'a bildirmek üzere Yakup b. Hani'yi elçi olarak gönderdi. İsyancılar, gelen elçiyi dövdüler. Halife, bunun üzerine ekseri Kelb kabilesinden

23 El-Ömerî, s.44 ; Yücel, XIII.-XV.yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi, s.198.

24 Enverî, Düsturnâme, s.20-23,28,30,38,42,57,59-65,75,93 ; Uzunçarşılı, Medhal, s.144 ve not 6, 145 ; Ayn.mlf., Anadolu Beylikleri, s.204 ; Baykara, a.g.e., s.61.

25 Bezm u Rezm, tr., s.138,140-141,296,327-328,345,363,381 ; Karamanoğulları'nın Gorigos kalesini muhasarası hakkında bkz., M.Ç.Ş.Tekindâğ, "Karamanlıların Gorigos Seferi " TD, VI/9, İstanbul 1954, s.169-174.

26 Yımanç, Medhal, s.42-43, 46 ; Baykara a.g.e., s.60-61.

27 Bezm u Rezm, tr., s. 175-176,259,277,387.

olan bir birliğin başında kardeşi Mesrur b. Velid'i yola çıkardı. Birlik yolda herhangi bir mukavemetle karşılaşmaksızın "Huvvarin" denilen yere kadar giderek karargâhını kurdu.

Bu esnada vali, halifeye karşı isyan etmemesine rağmen, Humuslular'ı destekler görünüyordu. Vali, önce isyancılar üzerine gelen orduyla mücadele edilmesinin, sonra da, Şam'a yürünmesinin daha uygun olacağını tavsiye ediyordu. Valinin, fikri yönden isyancıları desteklemesini doğru bulmayan Sımt b. Sâbit adında birisi: "Bizzat Mervân b. Abdullah'ın kendisi, Yezid III.'e ve Kaderiyye Mezheb'ine mütemayil olduğu halde, sizin Yezid III.'e muhalefet etmenizi istiyor" diyerek valinin öldürülmesini istedi. Bunun üzerine isyancılar valiyi ve oğlunu öldürdüler. Halbu ki vali, onların halifeye karşı ayaklanmalarına herhangi bir tepki göstermedikten başka, onlara fikren de yardımcı olmuştur. Valinin bu tutumu göz önünde bulundurulacak olursa, onun bir hiç uğruna öldürüldüğünü kabul edebiliriz.

Humuslular, Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik'i öldürdükten sonra, yerine Ebu Muhammed e's-Süfyani'yi getirdiler. "Huvvarin" de konaklayan birliği geride bırakarak Şam'a doğru yola çıktılar. Durumu öğrenen halife, üç bin kişilik bir kuvvetin başında Abdülaziz b. Haccac'ı, ayrıca 1500 kişilik bir birlikle de Hişam b. Mas'ad'ı önce gönderilen orduya yardım etmeleri için yola çıkardı. Yapılan savaş sonunda Humuslular mağlup olarak, Yezid III.'e biat etmek zorunda kaldılar. Halife burada bir daha tehlikenin çıkmasını önlemek ve savaş acılarını unutturarak isyancıları memnun etmek için bahşişler dağıttı. Halife, büyük bir ihtimalle Humuslular'ın arzusu üzerine buraya Muaviye b. Yezid b. Hüseyin'i²⁸ vali tayin etmekle onları kendisine bağlamış oluyordu.

Filistinliler'in İsyanı

H.126 Yılında halife Velid II.'in öldürülmesinden sonra, Filistin halkı, Velid II.'in kanını talep ederek "e's-Seba' veya e's-Seb'u"²⁹ de tutan ve halife yanlısı olan valileri Said b. Abdülmelik'e isyan edip, Yezid b. Süleyman'ı vali yaptılar. Filistinden çıkarılan sabık vali, Yezid III.'in yanına sığındı ve durumdan halifeyi haberdar etti. Filistinliler'in, yeni halifeye karşı ayaklandıklarını öğrenen Ürdünlüler de, onlarla ittifak ederek, Muhammed b. Abdülmelik'in başkanlığında, Yezid III.'e karşı savaş ilân ettiler. Durumu

28 Kantakuzenos, *CSHB*, II, nr. L-Schopen, Bonn 1828-1832, s.529-530; Enveri, *Düsturnâme*, s.66; Ymazç, *Medhal*, s.58-64; Ç. Uluçay, Saruhanoğulları mad., *İA*, X, s.240; D.M.Nicol, *The Byzantine Family of Kantakuzenos, 1100-1460. A genealogical and prosopographical study*, Washington 1968, s.57,59; Ayn.mlf., *The Last Centuries of Byzantium (1261-1453)* London 1972, s.208.

29 P.Lemertle, *L'emirat D'aydin Byzance et L'occident, recherches sur "La Gest D'Umur Pacha"*, Paris 1957, s.212-213.

öğrenen halife, isyanın bastırılması için Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik'in reisliğinde bir ordu gönderdi. Ayrıca Yezid III., Filistin'deki Ravh'ın oğulları Said ve Dıban'a, Osman b. Davud el-Haviani'yi elçi yollayarak, itaat etmeleri halinde istedikleri kimsenin vali yapılacağını ve kendilerine bol miktarda mal verileceğini vadetti³⁰. Filistinliler, halifenin teklifini kabul ile halifeye itaat ettiklerini ilân edip, Ürdün halkını yalnız bıraktılar. Ürdünlüler'in yalnız kalmasından faydalanan Süleyman b. Hişam, hücumu geçerek "Sinnebre" ye³¹ kadar geldi. Muhasara altındaki Ürdünlüler, Süleyman'la savaşmaya cesaret edemedikleri için, Yezid b. Velid'e biat edeceklerini bildirdiler. Filistin'den sonra Ürdün tehlikesinin de ortadan kalkması sonucu, Süleyman Taberiyye'ye³² giderek cuma namazını kıldırdı ve halifeye biat aldı. Süleyman buradan Remle'ye geçti ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan onları da itaat altına aldı. Halifenin daha önce vermiş olduğu söz üzerine Dıban b. Ravh Filistin'e, İbrahim b. Velid Ürdün'e, Mesrur b. Velid Kinnesrin'e vali tayin edildi. Böylece bu bölgede isyan bastırılmış ve sükunet temin edilmiş oluyordu³³.

Mansur b. Cumhur'un Irak'a Vali Tayin Edilmesi

Yezid b. Velid b. Abdülmelik Şam'da biat aldıktan sonra Yusuf b. Ömer'i, takip ettiği kötü siyasetten dolayı valilikten azl ederek³⁴, onun yerine gözünü budaktan sakınmayan Mansur b. Cumhur'u Irak umumi valiliğine tayin etti. Doğudaki bazı eyaletlerin idarecileri buradaki genel vali tarafından tayin ediliyor ve adına da vali deniyordu³⁵. Irak valisi Mansur b. Cumhur hakkında en geniş bilgiyi Taberi ve İbnü'l-Esir vermektedir:

Halife Yezid III., seleflerinden Ömer b. Abdülaziz'i örnek almış olacak ki, yeni valiye, adaletin icrâ edilmesini, Velid II.'in öldürülmesine sebep olan işleri yapmamasını ve her işte daima Allah'ı hatırlamasını tavsiye ediyordu³⁶. Ayrıca Iraklılar'a hitaben yazmış olduğu mektubunda, Allah'ın emirlerini yapıp,

30- Enveri, *Düsturnâme*, s.62; Ymazç, *Meşhal*, s.54 ve not 1; H.Akm, a.g.e., s.45 not 261.

31 El-Ömerî, s.35-36,44-47; Yücel, *XIII.-XV.yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi*, s.191,198-200.

32 Enveri, *Düsturnâme*, s.35; Lemertle, a.g.e., s.20; Baykara, a.g.e., s.36.

33 Enveri, *Düsturnâme*, s.57-62; Baykara a.g.e., s.38-40.

34 Enveri, *Düsturnâme*, s.18-20,27,36,48,58-59,61,68; *Bezm u Rezm*, tr., s.146-147,242; H.G.Farmer, *Nevbet mad.*, *İA*, IX, s.220; Ayn.mlf., *Tabl-hane mad.*, *İA*, XI,s.604; Uzunçarplı, *Anadolu Beylikleri*, s.204; O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s.612; A.Tanerî, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükûdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı - Teşkilâtı*, Ankara 1978, s.50.

35 *Bezm u Rezm*, tr., s. 373.

36 El- Ömerî, s.35, 40; Yücel, *XIII.-XV.yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi*, s.191,195.

nehyetliklerinden kaçınılmasını, Velid II. zamanında insanlara zulüm yapılarak haksız yere mallarının ellerinden alındığını, kendisinin bu haksızlıkları yok etmek için ortaya çıktığını, tayin edilen valiye itaat etmelerini ve Allah'ın emri, Peygamber'in sünnetine uymalarını bildiriyordu³⁷. Halifenin her iki mektubuna bakacak olursak onun, Emevî Devleti sınırları içinde yaşayan insanların etnik kökenine bakmadan, adaletin icrâ edilmesi ve herkesin huzur içinde yaşaması için çaba sarfettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Diğer taraftan Irak'ın eski valisi Yusuf b. Ömer, halife Velid'in öldürüldüğünü, kendisinin valilikten azledildiğini, yeni vali Mansur b. Cumhur'un yola çıktığını ve hadiselerin kendisine büyük bir tehlike teşkil ettiğini öğrenince şaşkına döndü, ne yapacağını bilemedi. Nihayet Kufe'den ayrılarak, Belka'ya geldi. Yusuf'un Belka'da konakladığı haberini alan halife onu yakalamak için 50 kişilik bir süvari birliğini sevketti. Böylece sabık vali yakalanarak halifeye getirildi. Halife de, onu Dimaşk'ta "Hadra" da hapsedti. Yusuf, kendisini burada emniyette hissetmediği için bir başka yere naklini istedi. Halife de, yine onu mahbus olarak Irak'ta bir yere gönderdi. Yusuf b. Ömer, İbrahim b. Velid'in halifeliği zamanında 126-127/744, Mervân'ın onu öldürtmesine kadar burada hapiste kaldı³⁸.

Mansur b. Cumhur, Recep ayının ilk günlerinde (Recep 126/744 nisan) Kufe ve Hire'ye varıp hazineye el koydu. Bölge halkını memnun etmek için de onlara geciken senelik maaşlarını ve her ay ödenmesi gereken nafakalarını verdi. Hapiste bulunan vergi memurlarını serbest bıraktı³⁹. Kufe'ye Ubeydullah b. Abbas'ın⁴⁰, Vasit'a Haris b. Ebî Cehm'i, Basra'ya Cerir b. Yezid'i vali tayin ederek, bölgede iç güvenliği sağlayıp, Irak'ta üç ay (Recep, Şaban, Ramazan) kaldıktan sonra, önemli isyan bölgelerinden olan Horasan'a gitmek üzere yola çıktı⁴¹. Horasan, Nasr b. Seyyar'ın hakimiyeti altında bulunuyordu. Nasr b. Seyyar, Irak umumi valisi Mansur b. Cumhur'u tanımayarak, Horasan'ı ona teslim etmek istemedi. Ancak halife Velid'in öldürüldüğünü duyunca, kararını değiştirdi ve yanında bulunan kıymetli hediyeleri Mansur'a teslim etti.

37 P.Witteck, *Menteşe Beyliği*, trk. O.Ş.Gökyay, Ankara 1986, s. 89-90; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.250; E.A.Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian, Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s.4-5,28,49 ve not 189, 67-68,79,81,131,133-134,136,159.165-166.

38 Varlık, a.g.e., s.58; Doğru, a.g.e., s. 145-146.

39 *Bezm u Rezm*, tr. s.444.

39 Taberî, IX, s.28,30; İbnü'l-Esir, V, s.297.

40 Taberî, IX, s.34.

41 Taberî, IX, s.28.

Fakat, Irak umumi valisi Mansur'un, Horasan bölgesinin hakimiyetini kardeşi Manzur'a vermesi, Nasr'ın muhalefetine sebep oldu. Nasr b. Seyyar bu hususta temkinli davranarak beklemeyi tercih etti⁴². Böylece Mansur b. Cumhur Horasan bölgesinde, geçici de olsa, halifeye itaatı sağladı ve Irak'a döndü. Bununla birlikte kısa bir zaman sonra, Halife'nin vefatıyla bölgede iç isyanlar kendisini yeniden gösterecektir.

Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'in Irak Valiliği

Yezid b. Velid'in yaptığı önemli işlerden birisi de, Mansur'u Irak valiliğinden azl edip, yerine Emevî halifeleri içinde icraatlarıyla meşhur olan Ömer b. Abdülaziz'in oğlu Abdullah'ı tayin etmesidir. Çünkü Horasan valisi Nasr b. Seyyar, Mansur ve halifeye karşı gizli den gizliye muhalefeti sürdürmekte ve fırsat kollamakta idi. Bu bölgede büyük bir fitnenin çıkmasından korkan halife, Mansur'u Irak valiliğinden azl ederek, gerek Iraklıların, gerekse Horasanlıların hoşlarına gideceğini tahmin ettiği, Abdullah'ı tayin etti (126 Şevval/744 Temmuz)⁴³. Abdullah b. Ömer'in Irak umumi valiliğine getirilmesine sevinen Horasan'ın eski valisi Nasr b. Seyyar: "Masur b. Cumhur Irak umumi valiliğine lâyık olmadığı için Allah onu bu makamdan aldı ve onun yerine temiz oğlu temiz vali yaptı" demiştir⁴⁴.

Yeni vali bölge halkının teveccühünü kazanmak için onlara bağışta bulundu ve maaşlarını ödedi. Ancak Şamlı kumandanların, buna karşı çıkıp: "Sen bizim hakkımızı düşmanlarımıza veriyorsun" diyerek itiraz etmeleri üzerine, kabileler arasında huzursuzluk ve çekişmeler zuhur etti. Kufe halkı "Cübbâne" denilen yerde toplandılar. Durumun kötüye gideceğini anlayan Şamlı komutanların özür dilemesiyle ortaya çıkan tatsızlık halledilmiş oldu⁴⁵.

Mervân b. Muhammed'in İsyanı

Halife Yezid III. devrinde, ortaya çıkan isyanlardan birisi de, Azerbaycan'daki Mervân b. Muhammed'in isyanıdır. Halife Velid II.'in öldürülmesinden sonra, Harran ve el-Cezire'yi itaat altına alan Mervân b. Muhammed'in oğlu Abdülmelik, babasına mektup yazarak acele gelip duruma hakim olmasını bildirdi. Yıllarca Kuzeydeki Türkler'le mücadele eden ve halife Velid II.'in

42 Taberî, IX, s.32; İbnü'l-Esir, V, s.297-298; J.Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, (trc., F. Işıltan), Ankara 1963, s.175.

43 Taberî, IX, s.36,41; İbnü'l-Esir, V, s.302,306; J. Wellhausen, a.g.e., s.182.

44 Taberî, IX, s.41; İbnü'l-Esir, V, s.306.

45 Taberî, IX, s.37; İbnü'l-Esir, V, s.302, (trc. Y.Apaydın), V, s.252-253; J. Wellhausen, a.g.e., s.182.

öldürülmesinden istifade etmek isteyen Mervân, öldürülen halifenin kanını talep etmekle birlikte asıl gayesini gizleyerek muhalefetini izhar etti. Kısa bir zaman sonra büyük bir ordunun başında el-Cezire'ye doğru yola çıktı. Ancak Türkler'e karşı bölgeyi müdafaa için Derbend'de bırakılan Suriyeli askerler, yeni halifeye biat etmeleri ve hasretini çektikleri vatanlarına dönmeleri şartıyla Sabit b. Nuaym başkanlığında Mervân'a isyan ettiler. Suriyeli askerlerin isyanına kızan Mervân geri döndü. Uzun zaman vatanlarından uzakta olan âsiler, yurtlarına gönderilmeleri şartıyla, Mervân'a tekrar itaat ettiler. Sabit b. Nuaym ise yakalanarak çocuklarıyla beraber hapsedildi. Mervân Harran'a varınca, Suriyeli askerlerin vatanlarına gitmeleri için serbest bıraktı. Halife, Harran'da karargahını kuran Mervân'a mektup yazarak biat etmesi halinde el-Cezire, Musul, Ermeniye ve Azerbaycan'a vali tayin edileceğini bildirdi. Mervân yapılan bu teklifi kabul ederek halifeye biat etti⁴⁶. İbn Abd-i Rabbih ise, Mervân'ın, halife kuvvetlerinin üzerine geldiğini öğrenmesi üzerine, halifeye itaat edeceğini bildiren mektubunu bir heyetle gönderdiğini, ancak heyetin yolda halifenin ölüm haberini almalarıyla Mervân'a geri döndüklerini, bu sebeple de biat işinin gerçekleşmediğini zikretmektedir⁴⁷.

Yezid III.'in Siyasî ve İdarî Alandaki Faaliyetleri

Yezid b. Velid halife olunca, genellikle valileri kendisinin hilâfete gelmesine yardımcı olan Yemenli kabilelerden seçmekle birlikte⁴⁸ onların bu konuda yetenekli ve âdil olmalarına dikkat ederek, halkın istemediği valileri azl edip, bölge sakinlerinin huzurunu temin edebilecek yeni valileri iş başına getiriyordu. Mesela: Yezid III., Mısır valisi Hanzala b. Safvan'ı, Afrika valisi Abdurrahman b. Habib'i, Endülüs valisi Husâm b. Zirâar'ı görevinde bırakırken⁴⁹, Medine'ye Abdülaziz b. Abdullah b. Amr'ı⁵⁰, Ürdün'e İbrahim b. Velid'i, Filistin'e Dıbân b. Ravh'ı, Kinnesrin'e Mesrur b. Velid'i ve Humus'a

⁴⁶ Taberî, IX, s.44-45; İbnü'l-Esir, V,s.309-310, (trc., Y.Apaydın), V, s.258-259; J. Wellhausen, a.g.e., s.177-178.

⁴⁷ İbn Abd-i Rabbih, *el-İkûl'l-Ferid*, Daru'l-Fikr 1954, V, s.195; (ayrıca, el-Kutûb, a.g.e., IV, s.333, Halife mektubunun Mervân'a çok tesir etmesi sonucu biat ettiğini bildirir. Ancak, mektubun mahiyeti hakkında bilgi vermemektedir.)

⁴⁸ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî, Dini, Kültürel, İslam Tarihi*, (trc. İ. Yiğit), İstanbul 1980, I, s.430.

⁴⁹ Ahmed b.Ali b el-Kalkaşandî, *Meâsirü'l-İndîfe fî Meâllimi'l-Hilâfe*, Beyrut 1980, I, s.160. (Daha sonra Endülüs'e, Sevabetü'l-Cüzamî tayin edilmiştir. bk. aynı yer.)

⁵⁰ Taberî, IX, s.44; (Kalkaşandî, a.g.e., I, s.160, ise adı geçen valinin görevinde kaldığını bildirir).

⁵¹ Taberî, IX, s.26; (Mansur b. Cumhur, Abdullah b. Ömer ve Mervân b. Muhammed'den daha önce bahsedildiği için burada zikredilmemiştir).

İbnü'l-Hüseyin'i vali tayin etti⁵¹. Halife, emniyet güçlerinin başındaki Yezid b. e's-Şemmah'ın⁵² görevinde bırakırken, ordu komutanlığına da Mi(e)sver b. Ömer'i getirdi⁵³. Tayin ettiği valiye bütün icraatında Allah'ı düşünerek iş yapmasını, ondan korkmasını, Halife Velid II.'in yaşadığı gibi süflî bir hayat sürmemesini emrediyordu.

Yezid b. Velid'in Adaleti Uygulamadaki Siyaseti

Adalette Ömer b. Abdülaziz'in takip ettiği siyaseti benimseyen⁵⁴ ve biattan önce okuduğu ilk hutbesinden iyi bir Müslüman olduğu anlaşılan Yezid III., selefi Velid II.'in insanları memnun etmek için yükseltmiş olduğu maaşları fazla bulduğu için yeniden düzenlemeler yaparak, maaş miktarını % 10 nisbetinde aşağı çekmekle işe başladı. Bu yüzden kendisine "Nakis" lakabı verildi⁵⁵. Ayrıca bundan böyle maaşların yıl başında, işe bedelini ise her ay ödemeyi teahhüt etmekle⁵⁶ onların gönlünü kazanmaya çalıştı. Yezid III. belki de bu tedbiri almak zorunda idi. Çünkü devlet hazinesinde fazla para yoktu.

Mesudi'nin bildirdiğine göre, Abdullah b.Ömer b. Abdülaziz vali olarak Irak'a gelince, Basra halkı, içecek sularının olmadığını, içilen suyun insan sağlığını tehdit ettiğini, kendilerine bir içme suyu getirilmesini yeni validen istediler. Valinin durumu halifeye bir yazıyla bildirmesi üzerine halife: "Bu kanalın masrafı elinizdeki Irak vergisinden karşılanabiliyorsa, kanalın açılmasına harca!" diyerek kendisinin yardımda bulunamayacağını imâ ediyordu. Vali, bütçenin bu masrafı karşılamaya gücü yettiği için "İbn Ömer Kanalı" adıyla bilinen bir kanal açtırdı⁵⁷. Halbuki mali yetersizlik içinde bulunan eyalatlere merkez bütçeden yardımın yapılmasını vaad etmişti. Çünkü halife biat esnasında yaptığı konuşmada şöyle diyordu: "Bir beldenin gelirini önce o yerin giderlerine harcayacağım. Şayet fazla gelirse, artan kısmını en yakın eyalete nakledeceğim". Halifenin merkez bütçeden yardımın yapılamayacağını söylemesi bütçede fazla paranın olmadığını göstermektedir.

Adaletin gerçekleşmesini arzu eden halife, selefi Velid II.'i suçlayıp, onun haksız olarak almış olduğu malları ilk sahiplerine iade etmiş⁵⁸, ayrıca Irak

⁵² Ya'kûbî, a.g.e., II, s.335.

⁵³ Taberî, IX, s.46.

⁵⁴ Mes'ûdî, a.g.e., III, s.239; İbn Kesîr, X, s.12.

⁵⁵ Ya'kûbî, II, s.335; Taberî, IX, s.22, 46; Mes'ûdî, III, s.234. (O'na bu lakabı ilk veren Mervân b. Muhammed'dir. bk. aynı yer.)

⁵⁶ İbn Kuteybe, *Kitabu Uyumu'l-Abbâd*, Kahire 1925, II, s.248; J.Wellhausen, a.g.e., s.174.

⁵⁷ Ebu'l-Abbâs, Ahmet b. Yahya el-Belazîrî, *Fütuhu'l-Büldân*, Beyrut 1987, s.515, (trc. M.Fayda), s.535.

⁵⁸ İbn Kesîr, X, s.12.

umumi valisi Abdullah b. Ömer'e de yazmış olduğu mektubunda, haksız olarak alınan malların sahiplerine verilmesini emretmişti⁵⁹.

Halifenin adaleti icrâ etme arzusunun bir örneğini de Kıbrıslılar'ın vatanlarına gönderilmelerinde görüyoruz. Kıbrıs 32/652 de, Hz. Osman'ın halifeliği zamanında Muaviye tarafından fethedilerek İslam Devleti sınırlarına katılmıştı. Ancak Kıbrıs halkına zamanla gerek fazla vergi yükleme, gerekse yurtlarından çıkarılma gibi bazı haksızlıklar yapılmıştı⁶⁰. Belazuri'nin İsmail b. Ayyaş'tan naklettiği bir rivayette, halife Velid b. Yezid'in, 125/743 de Kıbrıs halkını haksız yere yurtlarından Şam'a sürgün ettiğini, halifenin bu icrâatını İslâm hukukçularının uygun görmeyip itiraz ettiklerini, Yezid III.'in hilâfete gelmesiyle zimmilere yapılan bu haksızlığın giderilerek Kıbrıslılar'ın vatanlarına dönmelerine müsaade edildiğini, İslam ulemasının da halifenin bu icrâatını yerinde ve âdil bulduklarını bildirmektedir⁶¹.

Yezid b. Velid'in Mutezile Görüşünü Benimsemesi

Emeviler devrinde çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştır. Çünkü devletin hudutları içinde çeşitli dinlere sahip önemli şahsiyetlerin bulunması, halifelerin zimmilere karşı hoşgörülü davranmaları, bu kimselerin kendi dinlerinde şüphe ile baktıkları dini konuları yetkili kimselerin nezdinde tartışmaya açmalarını sağlamış bu da değişik görüşlerin meydana gelmesine yardımcı olmuştur⁶². Mutezile de bu devirde ortaya çıkan mezheplerden birisidir⁶³. Ancak bu mezhebin diğer bazı mezheplerden (Şiâ ve Hariciye gibi) ayrı mütalaa edilmesi gerekmektedir. Şiâ ve Hariciye mezhebine mensup kimselerin, hilâfeti elde edebilmek düşüncesiyle hareket ettiklerini söylemek

52 Ya'kübi, a.g.e., II, s.335.

53 Taberî, IX, s.46.

54 Mes'ûdî, a.g.e., III, s.239; İbn Kesir, X, s.12.

55 Ya'kübi, II, s.335; Taberî, IX, s.22, 46; Mes'ûdî, III, s.234. (O'na bu lakabı ilk veren Mervân b. Muhammed'dir. bk. aynı yer).

56 İbn Kuteybe, *Kitabu Uyumu'l-Ahâdîr*, Kahire 1925, II, s.248; J.Wellhausen, a.g.e., s.174.

57 Ebu'l-Abbâs, Ahmet b. Yahya el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldân*, Beyrut 1987, s.515, (trc. MFayda), s.535.

58 İbn Kesir, X, s.12.

59 Taberî, IX, s.43.

60 Belazuri, a.g.e., (trc. M. Fayda), s.221.

61 Belazuri, a.g.e., s.213-214. (Ayrıca, İbnü'l-Esir, V, s.274, Müslüman olanların Şam'a, Gayri Müslimler'in de kendi istekleri üzerine Bizans'a gönderildiğini rivayet eder).

62 İsmail Aka ve diğerleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1986, II, s.548.

63 Mutezile Mezhebi hak. bk., K.İçik, *Mutezile'nin Doğuşu ve Kelamî Görüşleri*, Ankara 1967, s.50-72.

mümkün iken, Mutezile mensuplarının böyle bir maksatları olmayıp sadece itikadî konularda ortaya çıktıkları söylenebilir. Daha öncede belirttiğimiz gibi Yezid III. ve beraberindekilerin, halife Velid II.'e karşı isyanları mutezili düşüncelerden değil, bilakis halifenin süflî yaşantısından kaynaklanıyordu.

Yezid b. Velid, fikir ve düşünceleri yaygınlaşmış olan Mutezile mezhebinin görüşlerini benimsemişti⁶⁴. Halife olduktan sonra da insanların adı geçen mezhebe girmelerini tavsiye etmiş, ancak girmeyenlere herhangi bir cezai müeyyide uygulamamıştır⁶⁵. Yezid III., Mutezililer'in yanında, adaleti ile meşhur olan Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'den daha muteber olmuş ve övgüyle anılmıştır⁶⁶. Fakat, halifenin bu tutumunun, zaten var olan kabile ve mezhepçiliği körüklediği, yıkılmaya yüz tutmuş bir devletin daha da kötüye götürülmesine yol açarak devletin inkırazını çabuklaştırdığını söylemek mümkündür.

Yezid b. Velid'in Şahsiyeti ve Ölümü

Kaynaklar⁶⁷ Yezid III.'in uzun boylu, esmer ve güzel çehreli olduğundan bahsederler. İbn-Kesir⁶⁸ ve Zirikli⁶⁹ onu, adaletiyle şöhret yapmış olan Ömer b. Abdülaziz'le eşit göstermişlerdir. Ancak bu görüşün biraz mubalağalı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Yezid III., devleti kurtarmak için yapmış olduğu vaatleri yerine getiremeden vefat etmiştir. Fakat onun biat esnasında yaptığı konuşmada halifeye, İslâm hukukunun dışına çıkması halinde itaat edilemeyeceğini, gerekirse halifelikten azl edilebileceğini bildirmiş ve böylece Müslümanlar'a, halifeyi hilâfetten uzaklaştırma hakkını verdiğini, bu işe daha lâyık birisinin bulunması halinde, ona ilk biat edecek kimsenin bizzat kendisinin olacağını ifade etmişti⁷⁰. Bu bakımdan selefi Ömer b. Abdülaziz'i örnek aldığını zımnen göstermiş bulunuyordu.

Seher vaktinde namaz kılmasıyla da⁷¹ iyi bir Müslüman olduğu anlaşılan Yezid III., şehvî hisleri harekete getirecek olan müzikten uzak du-

64 Mes'ûdî, a.g.e., III, s.234-235; İbnü'l-Esir, V, s.310.

65 Zehebi, *Siyeru Alamü'n-Nübelâ*, V, s.376; İbn Kesir, X, s.17; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir el-Suyutî, *Tarihu'l-Hulefâ*, Mısır 1952, s.253.

66 Zehebi, a.g.e., V, s.376.

67 İbnü'l-Esir, V, s.259; Zehebi, a.g.e., V, s.376; el-Kutbi, a.g.e., IV, s.333; İbn Kesir, X, s.17.

68 İbn Kesir, IX, s.12.

69 Zirikli, IX, s.248.

70 Taberî, IX, s.27; İbnü'l-Esir, V, s.292.

71 İbn Kuteybe, *Kitabü'l-Mearif*, Mısır 1992, s.367; Ebu Zeyd el-Belhî, *Kitabü'l-Bed-i ve'l-Tarih*, Beyrut 1899, VI, s.53.

rulmasını tavsiye ederek bu konuda ki görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Ey Ümeyye oğulları! müzik dinlemekten uzak durun, zira müzik, utanma duygusunu azaltır. Şehveti fazlalastırır, mürüvveti yok eder, kişiyi şarap içmeye sevk eder ve insana şarabın etkisi gibi etki yapar. Şayet müzik dinleyecekseniz, onu kadınlardan uzak tutun. Çünkü şarkı ve türküler kişiyi kötülüğe sevkeder"⁷². Emevî halifeleri içinde iyi bir lisana sahip olan Yezid III., valilere yazmış olduğu emirnameleriyle onları etkisi altına almıştır. Bu cümleden olarak, halifenin, kendisine yazmış olduğu mektubun tesirinde kalan Mervân, halifeye: "Senin bu sözlerin, benim üzerime ordu göndermeden daha etkili olmuştur"⁷³ diyerek onunla savaşmaktan vaz geçip itaat ettiğini bildirmiş. böylece İslâm Devleti içinde kardeş kanının akması önlenmiştir.

İslâm kaynakları, Yezid b. Velid'in 126/744 de ölümüne sebep olan hastalığa yakalanmasından sonra, kardeşi İbrahim b. Velid'i ve ondan sonra da Abdülaziz b. Haccac b. Abdülmelik'i veliyaht tayin etmiş, ölmeden önce İbrahim b. Velid için biat almıştı⁷⁴. Taberî ve İbnü'l-Esir'in bildirdiğine göre, İbrahim'in veliyaht tayin edilmesinde zamana damgasını vurmuş olan Kaderiyyeciler'in etkisi olmuştur⁷⁵. Bundan da anlaşılacağı gibi, Kaderiyye mezhebinin, halifenin üzerinde sadece dinî konularda değil idarî konularda da etkili olduğu anlaşılmaktadır⁷⁶.

Yezid III.'in ölümüne sebep olan hastalığı hakkında değişik rivayetler vardır: Ya'kubî⁷⁷, halifenin, kardeşi İbrahim tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü bildirirken, muahhar tarihçiler⁷⁸, onun veba (Taun) dan öldüğünü rivayet ederler. Ebu'l-Farac⁷⁹ ise, Yezid III.'in ülser hastalığına yakalanması sonucu vefat ettiğini zikreder. Halifenin, kardeşi İbrahim'i veliyaht tayin etmesi göz önünde tutulacak olursa, ikisi arasında herhangi bir husumetin olmadığı anlaşılmaktadır. Böylece halifenin İbrahim tarafından zehirlenmesinde zahiri bir sebebin olmadığı düşünülürse Ya'kubî'nin rivayetini bir kenara bırakabiliriz.

⁷² Zehebi, a.g.e., V, s.376; İbn Kesir, X, s.16; Suyuti, a.g.e., s.253.

⁷³ el-Kutbi, a.g.e., IV, s.333.

⁷⁴ Ya'kubî, II, s.335; Taberî, IX, s.43-44; İbnü'l-Esir, V, s.308; İbn Kesir, X, s.15.

⁷⁵ Taberî, IX, s.44; İbnü'l-Esir, V, s.308.

⁷⁶ J.Wellhausen, s.175.

⁷⁷ Ya'kubî, II, s.336.

⁷⁸ Zehebi, *Tarihu'l-İslâm Vefeyatü'l-Mejâhir ve'l-Âlam*, Beyrut 1991,(H. 121-140 olayları), *Siyeru Alamü'n-Nübela*, V, s.376; el-Kutbi, a.g.e., IV, s.334; Suyuti, s.253.

⁷⁹ Ebu'l-Farac, a.g.e., I, s.129.

Halife Yezid III.'in hangi ayda öldüğü hususunda kaynaklar muhtelif bilgiler vermektedir. Ya'kubî⁸⁰, Zilkade ayının sonu olduğunu kaydeder. Diğer kaynaklar⁸¹ ise Zilhicce ayında müttefiktirler. Halifenin namazını kardeşi ve yeni halife İbrahim b. Velid kıldırır⁸². Cenaze Şam mezarlığına defnedildi⁸³. Kaynaklarca, öldüğünde yaşının 35⁸⁴, 37⁸⁵, 46⁸⁶ olarak farklı şekillerde verildiği görülmektedir. Halifeliğinin 5 ay 2 gün⁸⁷, 5 ay 12 gün⁸⁸ ve 6 ay⁸⁹ sürdüğü hakkında değişik rivayetler vardır.

Daha önce halifeye karşı isyan edip, fakat itaat etmek zorunda kalan Mervân b. Muhammed 127/744 yılında hilâfete geçince, Yezid III.'in naşını kabrinden çıkartarak, Cabiye Kapısında günlerce astırıp teşhir etmekle⁹⁰ intikamını almıştır.

Sonuç:

Emevî Devleti halifeleri içerisinde adaleti tesis etmek isteyen böyle bir şahsiyetin şimdiye kadar ele alınmaması, bizi bu araştırmaya sevketti. Araştırmamızda ortaya koymaya çalıştığımız hususlar okuyucuya iyi bir devlet adamı olma yolunda az da olsa bazı ip uçları vereceğini ümit etmekteyim.

Nesebe son derece önem veren Araplar, anne yönünden Arap olmayan, fakat, İslâm hukukunu uygulamak için yola çıktığını söyleyen Yezid b. Velid'e biat etmekle, seleflerinin takip ettiği siyaseti terk edip, Arap milliyetçiliğine son vermek istemişlerse de, başarılı olamamışlardır. Nitekim Araplar'daki neseencilik düşüncesi, Emevî Devleti'nin sukutunda etkili rol oynayan hususlardan birisini oluşturmuştur.

Devletin bekası hususunda adaletin önemli bir rol oynayacağına inanan Yezid III., devlet adamı olma özelliği taşıyan ve büyük bir sorumluluk

⁸⁰ Ya'kubî, II, s.336.

⁸¹ Taberî, IX, s.46; İbn Abd-i Rabbih, a.g.e., V, s.194; Mes'ûdi, III, s.233; İbnü'l-Esir, V, s.259; el-Kutbi, a.g.e., IV, s.333; İbn Kesir, X, s.17.

⁸² Ya'kubî, II, s.336; İbn Abd-i Rabbih, a.g.e., V, s.194; Zehebi, *Tarihu'l-İslâm*, (H.121-140 olayları), s.313; el-Kutbi, a.g.e. IV, s.334.

⁸³ Ya'kubî, II, s.336; Mes'ûdi, III, s.233; el-Kutbi, IV, s.334.

⁸⁴ İbn Abd-i Rabbih, V, s.194; el-Kutbi, IV, s.333.

⁸⁵ Taberî, IX, s.46; Mes'ûdi, III, s.233; İbnü'l-Esir, V, s.310.

⁸⁶ Taberî, IX, s.46; Mes'ûdi, III, s.233; İbnü'l-Esir, V, s.310.

⁸⁷ Taberî, IX, s.46; Mes'ûdi, III, s.233; İbnü'l-Esir, V, s.310.

⁸⁸ Taberî, IX, s.46.

⁸⁹ Taberî, IX, s.46; Zehebi, *Siyeru Alamün-Nübela*, V, s.376.

altında olduklarının idrakinde olan kimseleri iş başına getirmekle, köklü reformların yapılabileceğine inanıyordu. Reformların âdil bir şekilde yapılabilmesi için, işe önce kendisinden başlamak suretiyle, haleflerine iyi bir devlet adamı olma yolunu açmak istemişti.

Fakat zamana damgasını vuran Kaderiye mezhebinin desteğiyle halife olan Yezid III.'in, yıkılmaya yüz tutan Emevî Devleti'nin kötü gidişatını durdurmak, devletin bekasını temin etmek düşüncesiyle almış olduğu köklü tedbirler, ömrünün vefâ etmemesi sebebiyle gerçekleşmemiştir. Bundan dolayı devletin sarsılan otoritesinin önüne geçilememiştir.

SUMMARY

After the Calif Velid II had been killed the Emevi Calif Yezid III came to the Caliphate position 126/744. Yezid III whose mother is not an Arab was came to power by arabs whom consider very much to the ancestry. This event was a newness for them.

The new Calif believed that the justice has a very impartont rol in, for the convity of the state. So he charged people who are good at this work with the duty. So he put interior rebellions out of side. He gained the peace. The new Calif struggled to rescue the state with a good personel. But he died before this aim.